

Ruimte voor landbouw



LEO VAN BROECK EN ELKE VANEMPTEN

Leo Van Broeck is sinds 2016 Vlaams bouwmeester. Hij is burgerlijk ingenieur-architect en medeoprichter van het Brusselse architectenbureau Bogdan & Van Broeck. Elke Vanempten is onderzoekster bij het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO). Ze coördineert de Pilotoprojecten Productief Landschap. Ze schreven deze bijdrage in eigen naam.



Leo Van Broeck

De Vlaamse landbouw is onlosmakelijk verbonden met de globale precaire ecologische situatie waarin onze planeet zich bevindt. De aanwezigheid van de mens en de schaal van zijn activiteiten hebben een desastreuze omvang bereikt. Ons tijdvak heet niet voor niets het antropoceen. En hoewel iedere milieubewuste mens terecht de mond vol heeft van klimaatverandering en broeikasgassen, is het veel belangrijker om te focussen op de drie grote onderliggende oorzaken: planetaire overbevolking, overmatig grondgebruik en een blind geloof in de absurde mogelijkheid van eeuwigdurende economische groei. Het lijkt wel logisch dat de landbouw zich heeft ingeschreven in dit sinistere perspectief.

Te veel mensen, te weinig ruimte, meedogenloze economische concurrentie

Als we alleen aan onszelf denken en we alle vruchtbare landoppervlakte mogen opgebruiken, zou de aarde best wel eens 15 miljard mensen kunnen voeden. Als er voor elke soort plant of dier een gezonde hoeveelheid ecosysteemruimte gevrijwaard moet blijven, komen diverse studies uit op cijfers tussen de 2,5 en 3 miljard mensen. Dat betekent dus dat we vandaag al met drie keer te veel mensen op aarde zijn. De mensheid claimt vandaag al 70% van de vruchtbare landoppervlakte. En de snelheid waarmee regenwoud verdwijnt in ruil voor palmolie is niet bij te houden.

Het achterliggende economische model vernietigt niet alleen het ecosysteem, maar maakt ook die landbouwsector zelf kapot. Een meedogenloos concurrentiemodel, aangestuurd door een machtige distributiesector, resulteert in immer dalende voedselprijzen. Een eeuw geleden kwam voedsel nog overeen met 30 à 50 % van het gezinsbudget; vandaag is dat amper 5%. En hoewel Vlaanderen en Nederland dankzij vruchtbare gronden en hoge rendementen van hun hightechnologische landbouw, bij de grootste producenten en exporteurs van landbouwproducten ter wereld horen, is die landbouw er nog slechts goed voor slechts iets meer dan 1% van het bruto nationaal product. De landbouwstiel wordt financieel compleet onleefbaar en is compleet

afhankelijk van subsidies. Boeren gaan bij bossen failliet en hun boerderijen worden opgekocht door de grootschalige voedingsindustrie. De boer wordt werknemer en moet soms zelfs zijn eigen boerderij huren. Het nobele doel om genoeg betaalbaar voedsel voor alle mensen te produceren, is omgeslagen in een machinerie die het milieu en de landbouw zelf vernietigt en die er alsnog niet in geslaagd is om de armoede en ondervoeding de wereld uit te helpen.

“Het nobele doel om genoeg betaalbaar voedsel voor alle mensen te produceren, is omgeslagen in een machinerie die het milieu en de landbouw zelf vernietigt.”

Transitie naar ander model

De vraag is hoe we hieruit geraken. De boutade luidt dat je problemen nooit kan oplossen met dezelfde logica die ze doen ontstaan heeft. Dat betekent dat alle activiteiten van de menselijke soort opnieuw moeten worden afgewogen binnen één globale ruimtelijke samenhang. Want alles wat wij doen, heeft uiteindelijk ruimte nodig. En daarmee wordt ook meteen duidelijk hoe belangrijk de link is met de wereld van ontwerp en ruimtelijke ordening. Architectuur is stedenbouw geworden en de centrale vraag is: hoe geven we op een zinvolle en niet destructieve wijze vorm aan de ruimtelijke aanwezigheid van de menselijke soort op aarde? Dat betekent ook dat we alles moeten bijstellen: ons mensbeeld, ons economisch model, ons woonmodel, onze mobiliteit.

Uit deze fundamentele bevraging volgen fundamentele transitities die ook zullen leiden tot een totaal ander, veel gezonder landbouwmodel. Een landbouw die zich inschrijft in een circulaire economie en rendabel is binnen korte kringlopen hoeft niet meer wereldwijd zoveel mogelijk kippen en varkens te exporteren. Zo'n sector beseft dat het niet langer invliegen van spotgoedkope groenten en fruit uit alle hoeken van de wereld onze CO₂-emissies gigantisch zal doen dalen en een corrigerend effect zal hebben op de voedselprijzen. Ons eten moet gewoon weer een heel pak duurder worden. In een gezonde markt drukt de prijs van iets uit hoeveel waarde de mens eraan hecht.

Elke Vanempten

Land- en tuinbouwers geven al eeuwenlang vorm aan het Vlaamse landschap. Zowat de helft van Vlaanderen is bestemd voor landbouwgerelateerd gebruik, of zou dat moeten zijn. Vandaag stellen we vast dat het platteland en de open ruimte steeds meer onder druk staan. De klimaatverandering veroorzaakt meer overstromingen en langere periodes van droogte die de voedselproductie bedreigen. Het Vlaamse platteland ziet de bodemkwaliteit dalen. De traditionele kleinschalige familiale bedrijfsstructuren lijken te wringen met het huidige landbouwmodel en dat heeft repercussies op het landschap. Er zijn ook de hoge grondprijzen die een sociaal probleem creëren en die de landbouwer de toegang tot grond steeds moeilijker maken.

In het programma Pilotprojecten Productief Landschap zijn deze inzichten en uitdagingen als uitgangspunt gebruikt om een uniek verbond te smeden tussen de ontwerp- en de landbouwwereld. De vijf geselecteerde projecten zijn zowel ruimtelijk als landbouwkundig vernieuwend en zouden al doende een antwoord kunnen formuleren op de uitdagingen. De projecten vertrekken vanuit zeer concrete cases, leveren inzicht in een breder probleem waar de beleidsmaker van wakker zou kunnen liggen, maar bieden ook mogelijke systeemoplossingen waarmee het beleid en andere sectoren aan de slag kunnen.

Randstedelijke open ruimtes vormen ideale locaties om een stadsnabije en duurzame productie tot stand te brengen, maar landbouw staat er sterk onder druk. Dat het ook anders kan, is het Pilotproject Tuinen van Stene in Oostende aan het bewijzen. Daar wordt hard gesleuteld aan het allereerste voedselpark in Vlaanderen. Het project mikt op versterking van de ecologische en landschappelijke kwaliteiten en biedt perspectieven voor zowel nieuwe vormen van landbouw als voor de meer gangbare landbouw. Het past eveneens in een transitie naar een klimaatrobuuste ruimte.

Strategisch verbond

Wat we nu al geleerd hebben, is dat er een strategisch verbond nodig is tussen heel wat partijen, zoals landbouw, ontwerp en ruimtelijke ordening, maar ook stedelijke overheden, onderwijs en welzijn. Er zijn antwoorden nodig op essentiële vragen als: hoe kan toegang tot grond een plaats krijgen in het stedelijk beleid? Welke instrumenten kunnen nog (meer) gemobiliseerd of ontwikkeld worden om lokale overheden kans te bieden om de nog onbebouwde gronden in hun stedelijke en randstedelijke omgeving een maatschappelijk gewenste invulling te geven?

Wat brengt de toekomst? Zolang de suburbanië en het ruimtesbeslag doorgaan, de bevolking toeneemt, de regels verstrengen, de marges verkleinen en de bodem verarmt, lijkt de behoefte aan dialoog tussen de stedeling, de consument, de plattelandsbewoner en de andere sectoren enkel toe te nemen. Innovatief en creatief blijven denken over concepten die de primaire landbouwproductie respecteren en ze inbedden in de bredere maatschappij, is urgent om onze regio welvarend en kwalitatief te houden.